

Arkitekturtidskriften KRITIK #13 juni 2011

ISSN 1654-7969

Syntes förlag

Pris: 125 SEK

Arkitekturtidskriften KRITIK #13

Redaktör och ansvarig utgivare:
Pär Eliaeson

Medarbetare:
Mikael Askergrén, Fritz Halvorsen, Thomas Hellquist,
Peter Hallén, Fredrik Rosenhall, Mats Ågren,
Joker & Maverick

Tryck:
Kristianstads boktryckeri

Utgiven av:
Syntes förlag
Beckbrännarbacken 2
116 35 Stockholm
www.syntesforlag.se

Blogg:
syntesforlag.blogspot.com

ISSN 1654-7969
För ej beställt insänt material ansvaras ej.
Produceras med stöd från Statens kulturråd.

Omslag:
Vandalorum, Värnamo
Foto: Joakim Kröger

- 6 Ledare
- 8 VANDALORUM / Thomas Hellquist
- 16 BILDER AV SLUSSEN
- 20 SER DU HUR JAG MÅLAR ETT STADSLANDSKAP?
 / Peter Hallén
- 26 VALÖ FYR / Fredrik Rosenhall
- 36 Architexts
- 38 FÄRGFABRIKEN – DANIEL KNORR / Fritz Halvorsen
- 42 ETT VITT MÖTESRUM MED HANDTAGSLÖSA SKÅP,
 SVARTA STOLAR OCH GRÅ MATTA / Pär Eliaeson
- 50 ARKITEKTURSKOLAN KTH
- 58 Kolumn: MIKAEL ASKERGREN
- 60 ÄMNE: TILLTRÄDANDE.
- 62 Tidskrifter

I MITT KVARTER

Pär Eliaeson

Kritikern har ett stort ansvar, precis som alla makthavare inom media. Utifrån den position vi har erövrat eller givits utövar vi inflytande och påverkar opinioner och mediabilder. Denna makt föder ansvar, som all makt gör. Vill du inte ta ditt ansvar, missbrukar du din makt. Vill du ha makt, får du också ta det ansvar som följer. I vår egen föreställning om vår kultur och vårt samhälle som jämställt och ickehierarkiskt kan det vara svårt att till fullo förstå dessa samband. Vi tror att vi kan agera konsekvensneutralt och oberoende och att inga makt-strukturer inom det offentliga samtalet är relevanta.

Ett område då dessa förhållanden blir särskilt tydliga är i fråga om segregationen och de sociala problemen i våra utsatta förorter. Förortens största problem stammar i de mediabilder och de populistiska föreställningar som omger den, skapade från skärholmendebatten 1968 och framåt. Att de varit så seglivade beror på deras fundament i fördomar och populism, vilket gör dem speciellt svåra att bekämpa. Dessa bilder skapar de nedåtgående statusspiraler som är grunden till de sociala problemen. Detta finns belagt i åtskillig forskning, både inom sociologin och kulturmiljövården. Om man är en ansvarsfull kritiker och skribent är det viktigt att ta hänsyn till detta när man ger sig in i förortsdebatten, annars missbrukar man sin ställning.

En som har särskilt svårt med detta är en skribent inom vårt fält som heter Mark Isitt. Han kallar sig själv arkitekturkritiker, men ingenting i den verksamhet han bedriver kan få mig att använda den titeln på honom. Sedan Isitt blev befriad från sitt redaktörskap på vår näst största arkitektur-tidskrift Forum för ett par år sedan har han som frilansare fått möjlighet att ”ta ut svängarna lite mer”, som man brukar säga. Och det har han inte varit nödbedd att göra.

Isitt har främst skjutit in sig på kulturredaktionen på Göteborgs-Posten, i min och Isitt:s gamla hemstad. Med hjälp av en sällsynt svag och icke sakkunnig ledning där har Isitt givits stort publicistiskt svängrum parat med obefintlig granskning och internkritik.

Som den opportunist Isitt är har han i sitt senaste utspel i Göteborgs-Posten gett sig in i den nystartade förortsmobbningen. Vårt miljonprogram och den modernt strukturerade staden har ända från sin tillkomst i rekordårens Sverige fått klä skott för de flesta av samhällsutvecklingens baksidor. I 2000- och 2010-talet har det kommit en ny våg av förortsvulgärbilder. I denna kategori kände Isitt i våras att var tvungen att göra insats. Han buntade ihop de mest välkända fördomarna och hatbilderna som omgett Förorten och skruvade upp kontrasten och färgmättningen ordentligt. Allt presenterades i en skamlöst raljant och arrogant stilistik som i sin självgodhet och sin hänsynslöshet med de mycket delikata samhällsfrågorna framstod som närmast sociopatisk.

Den ödesmättade och effektfulla tesen var: ”höga hus skapar kriminalitet och onda människor (det vet ju varenda kotte)”. Den mest härdade och luttrade förortsunge hade svårt att stå oberörd inför den både formmässigt och ordantaliga breddside som Göteborgs-Posten och Isitt levererade på våra frukostbord i tre delar under en vecka.

Men, denna gång kanske Isitt gick för långt. En sällan skådad moteld fick veckan efter Isitt:s artikelserie stort utrymme på kultursidan. En rad lärda och grundligt argumenterande invändningar från göteborgska sociologer, arkitekter och förortsbor satte den självbevisade intellektuelle dvärgen Isitt på plats. Nästan så att man kunde börja tro på det djupgående samtalet och den gedigna kunskapens väsentliga inflytande igen.

Precis som med andra starka populistiska tendenser i vårt samhälle just nu finns det en potentiellt bra effekt att ta vara på: de förenklade och vulgära framställningarna tvingar oss som vill stå för någonting annat att skärpa våra argument och formulera vad vi verkligen vill ha istället. ■

MEJERIGATAN 18-22, KALLEBÄCK, GÖTEBORG

FOTO: ELSA DAHLGREN ELIAESON

VANDALORUM

Thomas Hellquist

Var det på en servett den första skissen gjordes? Historien är lite oklar. Säkert är att italienska stjärnarkitekten Renzo Piano på inbjudan av bland andra Källemo:s chef Sven Lundh besökte Småland 1997. Uppdraget var att göra förslag till byggnader för konst- och designutställningar och för Smålands konstarkiv. Säkert är också att Piano fascinerades av en röd torklada som fanns på tomten vid nedbrunna gården Nöbbele i Värnamo – och att inspirationen gav resultat.

Pianos intresse gällde såväl ladans enkla långsträckt volym som dess öppna takstol och glesa panel som lät luft och ljus komma in. Så tillkom den berömda skissen och sedan ett bearbetat förslag som presenterades i Kulturhuset i Stockholm 1998. Projektet bestod nu av inte mindre än elva ”lador”. Enkla faluröda träbyggnader med traditionellt sadeltak grupperades enligt en lamellhusplan i svagt kupe-rad terräng kring en konstgjord sjö. Denna ”by” skulle bilda den nya utställningsanläggningen – men väl också knyta an till platsens själ.

Resan från skiss till realisering har varit lång. På vägen har projektet lämnats till först arkitekt Tina Wik och sedan till BSV arkitekter & ingenjörer AB. Piano:s vision har väglett och vårdats – men också modifierats. I april 2011 invigdes så den första etappen av Vandalorum. Nu står tre av längorna färdiga, inbördes kopplade med låga glasade gångar. Vad man ser idag är början på det genomgående interiöra stråk genom utställningarna som Piano skisserade i sin plan.

Att en internationell storarkitekt som sitt huvudgrepp valt att så starkt knyta an till den svenska ladan – det manar till eftertanke. Varför görs inte en Bilbao? Eller i alla fall ett Foundation Beyeler, Pianos elegant modernistiska konstmuseum i Basel? Svaret är förstås Pianos starka upplevelse av det småländska. Sett med hans ögon är den lokala byggnadstraditionen unik och fascinerande – en reaktion naturligt nog starkare hos honom än hos hemmablinda svenskar. Men svaret är kanske också att Pianos renommé är så grundmurat att han lugnt kan sätta platsen framför den egna

signaturen. Så fogar sig Vandalorum till raden av konstnärligt iscensatta Småland, ett Småland som naturligtvis är modernare än Wilhelm Mobergs eller Sven Ljungbergs men med släktskap i seg människokraft, röda hus, insjöblänk och skog. Piano:s övergripande plan redovisar en organisation som är både rationell och pittoresk. De elva längorna planeras ligga exakt parallella i landskapet, men på lite olika höjd och förskjutna i sin längdriktning så att de bildar ett rum för en anlagd sjö i centrum.

Ladan är förstås också med sin storlek, rymd och tomhet i varje arkitekts ögon ett möjligheternas hus. Vandalorum:s

VANDALORUM ETAPP 1, NÖBBELE, VÄRNAME

BYGGHERRE: FASTIGHETSBOLAGET VANDALORUM

ARKITEKT: TINA WIK ARKITEKTER & BSV ARKITEKTER & INGENJÖRER

BYGGARE: PEAB

FÄRDIGSTÄLLT: JANUARI 2011

FOTO: JOAKIM KRÖGER

ILLUSTRATION: JOHN NELANDER, FROM AN ORIGINAL OUTLINE PROPOSAL
BY RENZO PIANO BUILDING WORKSHOP

interiörer har ateljén som förebild. Enkla rena utställningsrum med vitmålade abstrakta väggar och tak. Trägolven återkastar fint ljuset från de norrvända ateljéfönstren. I två av längorna är de är utställningsrummens enda fönster eftersom de glasade hörn som antyds i Piano:s skiss har fallit bort. Än saknas de inte, men växer anläggningen kan sparsamt utplacerade glashörn hjälpa orienteringen och öppna för utblickar mot naturligt och anlagt landskap. Resultatet är behagliga rum som säkert fungerar väl för olika utställningar. De har en självklar konstlöshet som känns befriande efter senare tiders ofta komplicerade och för sitt ändamål inte särskilt användbara utställningsbyggnader (läs Hadid). En sådan enkelhet ställer dock höga krav på formgivningen av utställningarna.

Exteriörens asymmetriska takås motsvaras interiört av en takstolsliknande konstruktion som förs ner i utställningsrummens ena sida. Den saknar konstruktiv betydelse, men som gest berättar den för oss om husets idé som lada, ungefär som Calatrava:s konstruktivt betydelselösa ”ryggrad” på Turning torso. I Vandalorum ger de falska takstolarna en indelning och artikulation av väggen som kan samspela med utställningsarrangemang. Överlag bör utställningsrummen fungera bäst för föremål och bilder som kan visas utan annan belysning än ateljéfönstrens naturliga ljus (förstärkt vid behov av diskret uppåtriktade lysrör). Det är ju faktiskt så vi helst vill uppleva till exempel måleri.

Publiken då? Kommer den till en anläggning som lagts på ett fält utanför en småstad och intill en rondell?

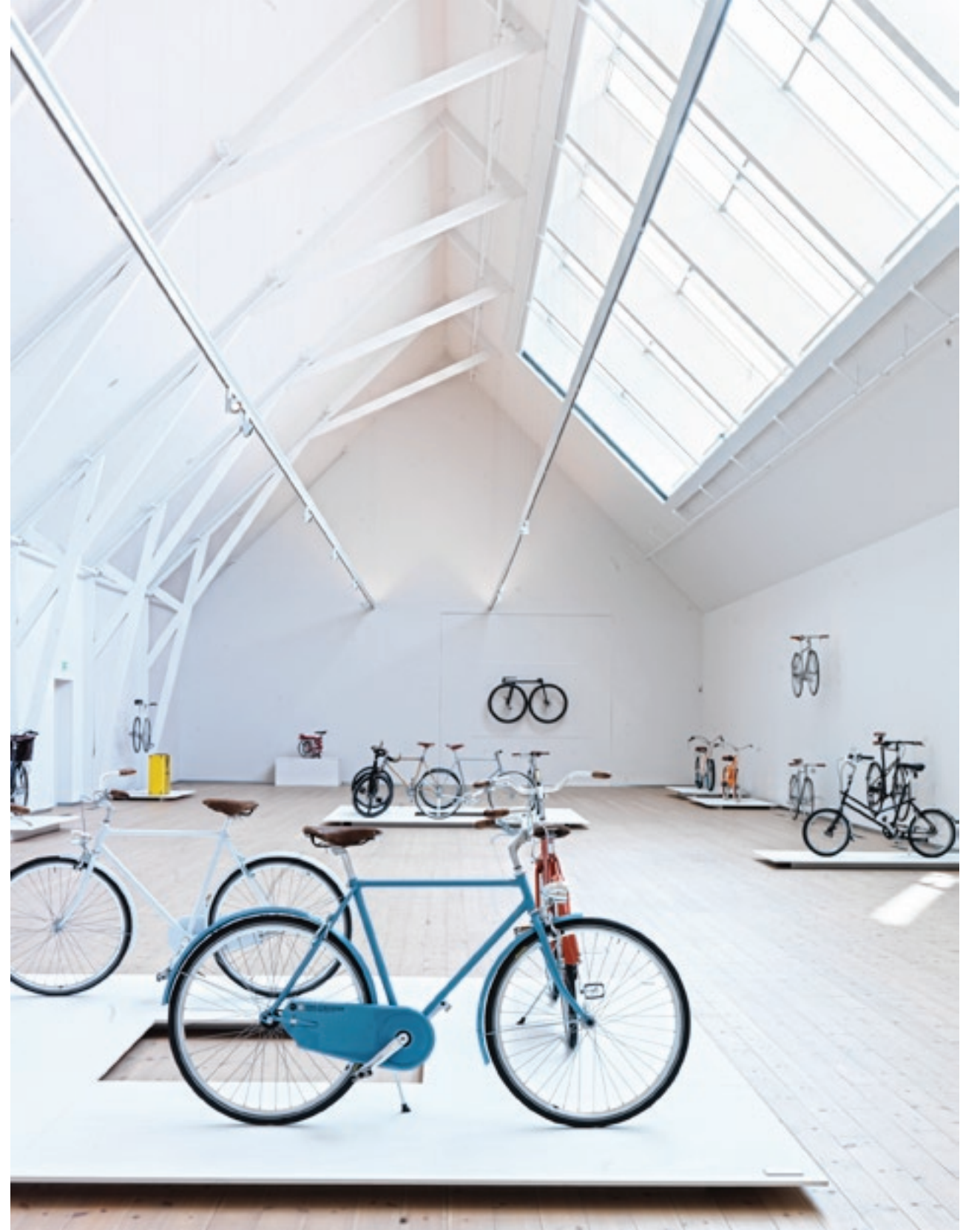
Vandalorum ligger precis vid det så kallade Sydsvenska krysset, en trafikmaskin som kopplar E4:an mellan Malmö och Stockholm med väg 27 mellan Göteborg och Kalmar. Placeringen är strategisk och kan slå väl ut. Men risken finns att anläggningen känns för tillplattat tillgänglig och får karaktär av kommersiell drive-in. De byggnader som nu står på plats är placerade som på en bricka på den rensaktade marken. Parkeringsytorna är omfattande och tätt inpå entrén. Håller kulturkonsumenter till godo med en utemiljö som ännu inte når en vägrasts nivå – även om man vet sig besöka en anläggning under utbyggnad?

Skall visionen av Vandalorum förverkligas måste stora landskapsinsatser till. Den nyaste bilden av Småland kräver också att småländsk natur tolkas på nytt. På Piano:s skisser redovisas anläggningen bokstavligen nedsänkt i den småländska myllan. I förslaget finns också den centrala sjön eller dammen och många träd. Delar av denna omgivande miljö måste snart realiseras om anläggningen ska vinna i attraktionskraft och visionen göras rättvisa. En snabb möjlighet att erbjuda grönska finns i gården Nöbbele:s romantiska trädgård men allé, fontän och övervuxen husgrund. Upprensad och kompletterad skulle den kunna ge besökarna ett litet lockande parkrum redan nästa säsong.

Men kanske vacklar man inför svåra avvägningar? Å ena sidan viljan att synas, att maximera tillgänglighet. Å andra sidan den insikt som Piano:s skisser röjer: att den modernitet som präglar bilsamhällets miljöer inte är vad Vandalorum behöver. Och heller inte den vid stentravar och plattläggningar fixerade landskapskonst som idag dominerar urbana och halvurbana offentliga rum och situationer. Vad ögat törstar efter att se återskapat i någon form är den småländska backen, den grönbetade gläntan med gracil björk och klättrande enar.

Som satsning har Vandalorum heroiska proportioner. Inte minst projektets skala flyttar förverkligandet utom ramen för en mansålder – om nu ingen miljarddonation dyker upp. Hur kommer Piano:s något schematiska byggnadsplan att förvaltas under den långa genomförandetiden? Man anar i anläggningen en stor respekt inför hans initiala koncept. Men kanske skulle man – norrljuset till trots – våga bryta de återstående ladornas parallellitet för att uppnå en större variation i de rum som formas mellan dem? Och bör inte aluminiumfönster och -dörrar (knappast Pianos val?) bytas mot något med mindre industri- och mer hantverkskänsla? Om Vandalorum ska vinna en nisch så gäller mitt tips just hantverket: satsa på det ömsesidigt givande mötet mellan internationell modern design och konst och traditionellt rotat hantverk av högsta kvalitet – också i husbygget och landskapskonsten. ■

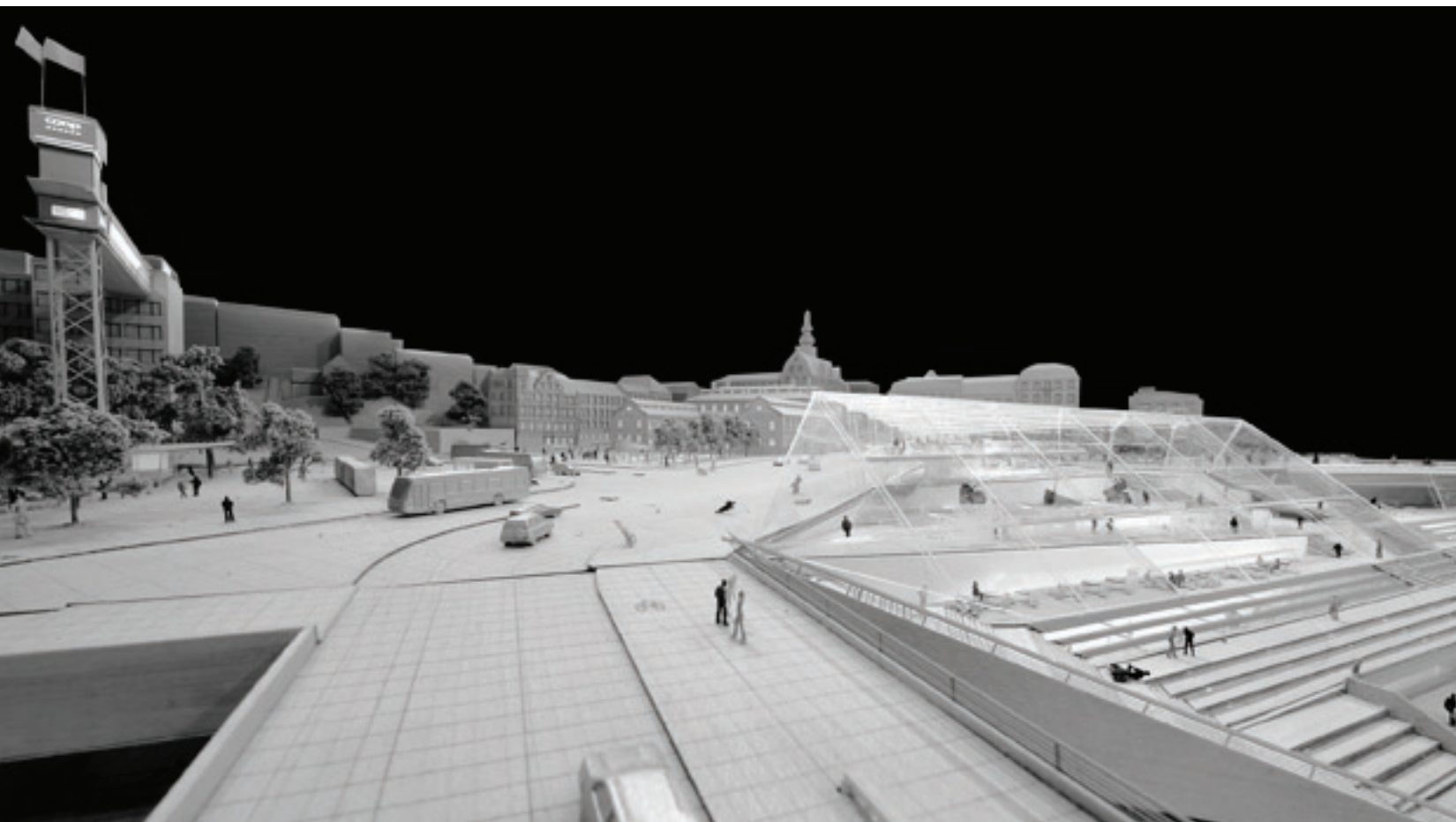

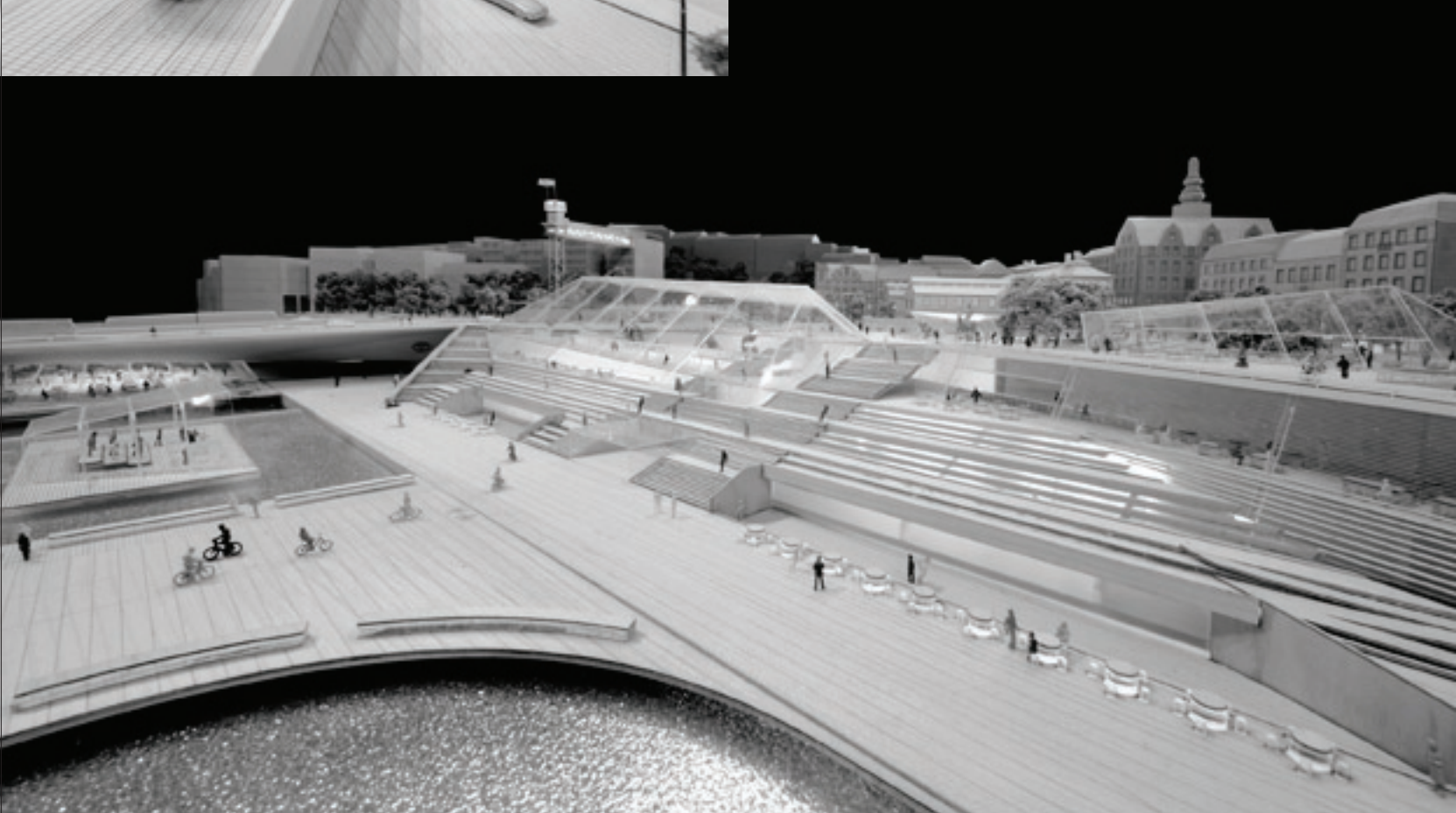
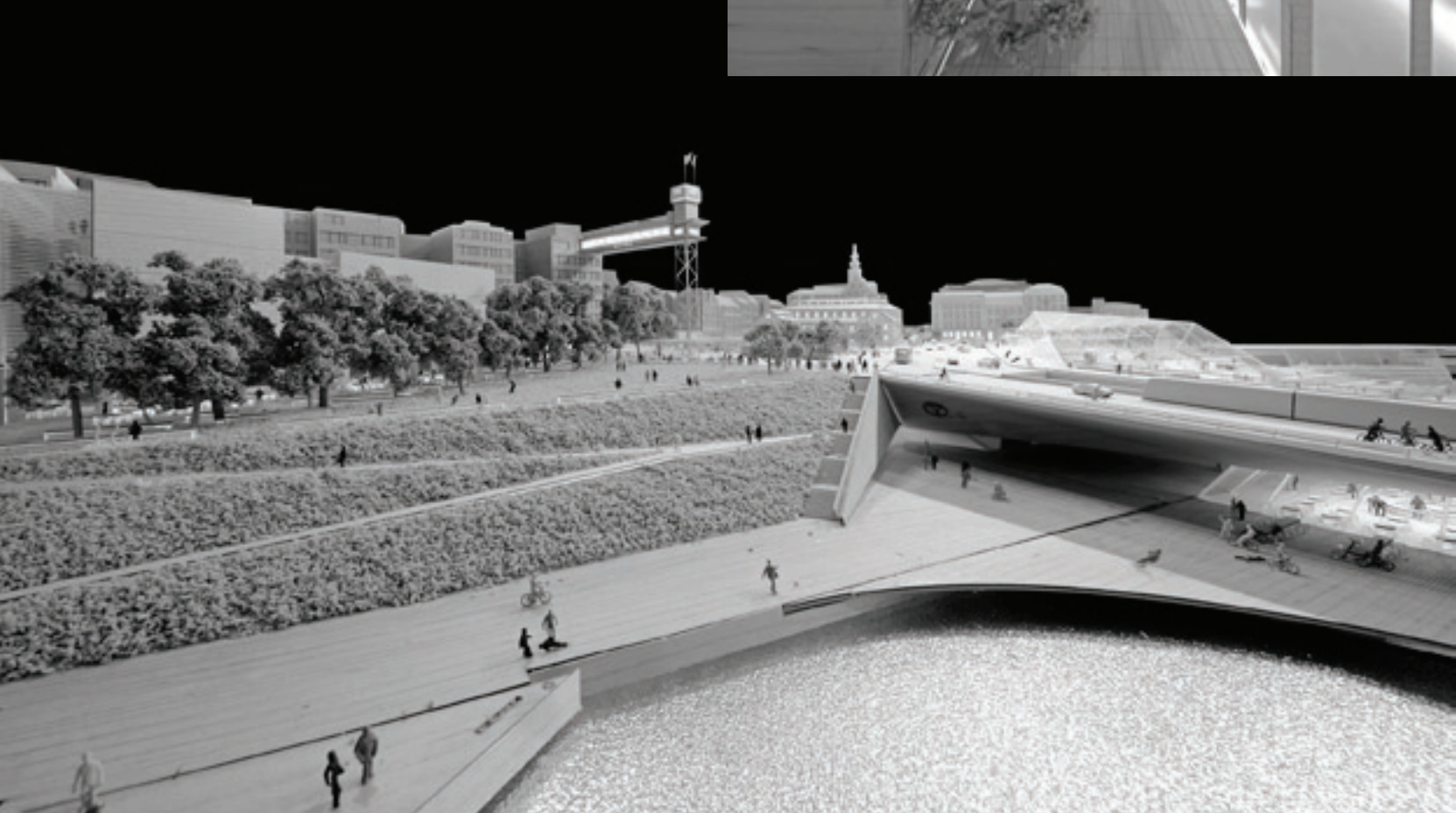
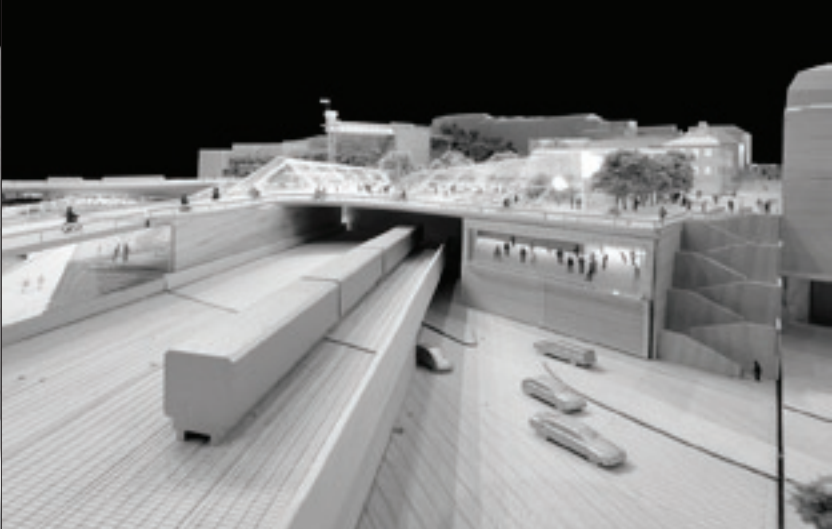
BILDER AV SLUSSEN

2011-05-03 – 2011-06-19

WWW.SYNTESFORLAG.SE/KRITIK/SLUSSEN

FOTO: PÅR ELIAESON

SER DU HUR JAG MÅLAR ETT STADSLANDSKAP?

Peter Hallén

Förslagen till Slussens omdanande kommer och går, betong-en rämnar och spiralen består. Trafiken tar sig inte längre fram i alla ramper och man kan plötsligt hamna vid Fåfången istället för på Munkbron. Arkitektkontoren Foster och Berg har förvandlat kommuntjänstemäns krav och politikers direktiv till ett förslag för Slussen som benämns det slutliga. Förslaget är mycket bättre än det tidigare, men innehåller ännu skavanker som behöver arbetas bort.

Jag lärde mig en tolkning av landskapet vid Slussen av Jan Gezelius under min skoltid. Det är en läsning av Stockholm som landskap som jag aldrig hört någon annanstans och som borde vara intressant för fler än mig. Jag sökte upp Gezelius för att korrekt återge hans historia om stadslandskapet.

Vid vårt inledande telefonsamtal mindes han inget om sin berättelse, men när vi sedan träffas hemma hos honom i Skönstaholm gav han mig en bok. Det var ur Nils Ahnlund:s *Stockholms historia före Gustav Vasa*, utgiven på uppdrag av Stockholms stad 1953, han hämtat grunden för sin berättelse. De klassiserande och romantiserande axlarna måste vara komna ur hans egen analys, för inte ett spår av dem hittar jag i Ahnlund:s bok.

I soldiset i mitt minne kommer jag alltid att se Gezelius teckna sig i siluett mot himlen ovanför Erik Lallerstedt:s Kungarum och Katarinahissens gondol.

Jan berättade för oss ivrigt lyssnande tredjeårs arkitekturstudenter, om varför Stockholm under våra fötter såg ut som det gjorde. Han berättade om Stockholm som landskap, det var det ingen annan som hade gjort. Hur staden organiserats enligt landskapets förutsättningar. Självklart kan tyckas nu när det påpekas, men en uppenbarelse för mig. Tänk att jag nu fick ta del av de hemligheter alla arkitekter kände till, att jag nu här vid Slussen skulle bli invigd i stadsbyggnadskonsten.

Jan berättade om grusåsen som spärrat vattenflödet från hela Bergslagen och som till sist fick vika för vattnets kraft.

Det återstod så småningom endast en ö i vattenflödet, som senare blev Stadsholmen, staden som byggdes mellan två segelbara sund; och mellan Mälaren och det som sen efter att landhöjningen gjort sitt, skulle komma att kallas Saltsjön.

Resterna av grusfördämningen fick namnet Brunkebergsåsen. Den försvårade stadens utbyggnad mot norr, men bidrog å andra sidan med byggnadsmaterial för alla anläggningsarbeten. Den sträckte sig i nord-sydlig riktning. Jan berättade att det var längs dess stäckning som Stockholms klassiserande arkitekturaxel utvecklades. I dag kan vi se mängder med byggnader från Norrtull till Skanstull med de klassiska idealen som förebild, allt från Sune Lindström:s Wennergren Center till Yngve Tegnér:s Folksambyggnad och Tessin:s moderniserande kungaborg mitt på, formad som ett lejon förklätt i antikens arkitekturattribut. Det är fantastiskt att alla arkitekter under århundradens lopp både känt till detta och följt denna i landskapet nedtecknade lag!

FOTO: JAN ÖQVIST

Självklart fanns det då också en romantiserande axel genom landskapet, dess förutsättning låg i förkastningsbranten, den höga mörka bergssida som reser sig söder om stadsholmen, på Åsön, som Södermalm kallades. Någon gång i urtiden hade graniten spruckit upp och gnejs trängt fram. En förkastningsbrant i söder av gnejs och ett uppländskt landskap i norr av rundkullig granit, öppnare och mjukare än det södra med inslag av den förr utbredda eken. En del av dessa praktexemplar lever kvar på Djurgården, stockholmslandskapets idag äldsta innevånare.

Gnejsbranten styrde vinden från öster och väster, som förblev de dominerande vindriktningarna. Stadens gator organiserades så att de lutade ner mot vattnet. Den unkna luften kunde på detta vis effektivt ventileras bort över Mälarens och skärgårdens vattenytor. Stadens planerare hade använts sig av naturförutsättningarna för att skapa en sund stad. En romantiserande axel med kinesiskt sommarslott på Lovön, via söderkåkar, bebyggelsen på Djurgården och ända ut mot punchverandorna i arkipelagen.

De två axlarna möts vid Slussen som följaktligen är Stockholms hjärta. På 1200-talet började vattnet strömma i sunden runt Stadsholmen och landhöjningen göra sig påmind. När på 1600-talet vattnet runt holmen inte längre var farbart konstruerades den första slussen. Till denna plats mellan salt och sött kom fiskare från hela Östersjön, bortifrån Ryssland till och med, för att sälja sin fisk.

Här byggdes också Stockholms södra stadshus, ett slags handelspalats för all slags affärer.

Jag var så säker på att det Jan berättade där uppe på Katarinahissen var vedertagen kunskap bland arkitektkåren, så jag har mången gång med bestämdhet hävdat dessa sanningar. De flesta skolkamrater, lärare eller senare kolleger har lite skeptiskt tittat på mig, men låtit mig hållas i min intensiva övertygelse. Men eftersom det aldrig verkade vara någon som hört Gezelius berättelse, så bestämde jag mig för att träffa Jan och få den i varje liten detalj bekräftad. Ingenting fick bli fel när man har med Stockholmslandskapet att göra.

Jan började plötsligt deklamera ett stycke poesi, tror det

var Esaias Tegnér och jag blir påmind om hans litterära ådra. Han vill gärna tala om Karelen och vi sitter i flera timmar och tittar på svartvita bilder därifrån. Han minns Harry Martinsson som också var besatt av Karelen, landskapet mellan Finska viken och Vita havet, sjöarna Ladoga och Onega. Till skillnad från fiskarna som kom till Slussen för att sälja fisk hade Jan aldrig varit där. Jag frågar vidare om Martinsson, vad som kan ha inspirerat honom där. Jan sa att inte heller han varit i Karelen och det kanske blott var det vackra namnet som lagt grunden för Martinsson:s besatthet. Han reste mycket, det vet vi från hans litterära gärning, men både han och Jan reste alltså också på sin kammare.

Gezelius var slottsarkitekt på Drottningholm vid ombyggnaden och anpassningen av byggnaden till permanentboende för kungafamiljen. Min dåvarande fru påstod att det var hon som övertalat kungen och drottningen att flytta ut till landet. Jan är själv speciellt stolt över det målade plåttaket. Det skulle lätt ha kunnat bli fatalt för slottet blott genom sin storlek om det inte hanterats av skickliga händer. Som elever på arkitektskolan var vi mäktat imponerade av Jans sätt att föra sig, hans sätt att tala och hela hans imponerande utstrålning. Det var något av Gustav III över honom inbillade vi oss. En man med en annan bildning från en annan tid. Vi fantiserade om hur hyresgästanpassningen gick till när han och Silvia diskuterade hennes gemak. Vi kallade honom Silvia:s sängkamararkitekt, helt utan hans kännedom förstås.

*"Där låg ett skimmer över Gustafs dagar,
fantastiskt, utländskt, flärdfullt om du vill,
men det var sol däri, och, hur du klagar,
var stodo vi, om de ej varit till?
All bildning står på ofri grund till slutet,
blott barbarit var en gång fosterländskt;
men vett blev plantat, järnhårt språk blev brutet,
och sången stämd och livet mänskligt njutet,
och vad Gustaviskt var blev därför även svenskt."*

Esaias Tegnér, vid svenska akademiens femtiåra minneshögtid den 5 april 1836.

Undrar just hur mycket sol det blir däri Slussens slutliga förslag, Foster till trots. Det är tydligt hur stadsförvaltningen och arkitekterna lyssnat på alla klagomål och mycket är bättre än i det tidigare förslaget, men det finns fortfarande problem kvar att lösa. Ett är byggnaderna på kajen nedanför KF-huset. Gezelius var 1980 upprörd över att det på sjuttioalet nya uppglasade huset skulle stå och lysa upp förkastningsbranten, på grund av sitt uppvärmningskoncept med lamporna som värmekälla. Men inte skulle det misstaget ursäktade tidigare föreslagna stenstadskvarteren på kajen. Nu börjar byggnaderna i Stadsgården lämna kvarterets typologi och närma sig hamnmagasinet, men ser ännu ut som konventionella kontorshus.

Fint att man vill anlägga en park för att öppna upp framför södra stadshuset. Gezelius drar sig till minnes Sture Koinberg:s förslag, som han tycker var det enda som hade kvaliteter i form av en park och som därmed avvek från alla andra förslag. Jan vill som många andra behålla en öppenhet runt Södermalmstorg och galant föra in det växande landskapets element på platsen. När jag talar med Sture visar det sig att han aldrig gjorde något förslag, men måste följaktligen ha beskrivit sin parkidé för Jan utomordentligt väl. Koinberg håller också på med en artikel om Stockholm som landskap, ser med spänning fram emot den, skönt sammanträffande.

Den stora höjdskillnaden mellan Södermalmslandet och Mälarens stränder övervanns i 1900-talets början med hjälp av diverse tekniska uppfinningar, Sofia-, Katarina- och Mariahissarna. En annan innovation, spårvagnen, behövde däremot en ramp för att binda samman malmarna. Härmed börjar de stora ingreppen vid Södermalmstorg och som idag resulterat i det förslag som kallas ”det slutliga”.

Den lutande rampen i Foster/Berg:s förslag blir betydligt bredare än den Skeppsbro den ansluter till, detta förmodligen för att trafiken till och från Munkbron också skall ledas här. En smäcker cykelbro med svepande linjer har föreslagits från Södermalmstorg till Munkbron och indikerar att man är medveten om att det blir lite konstigt att cykla till Stadsholmens norra sida för att nå den södra. Biltrafiken i mötet mellan den breda rampen och Skeppsbron får den negativa

konsekvensen att den måste korsa mötande körriktning.

Rampen i ett långt lutande plan blir det stora dominerande och problematiska elementet. Tage William-Olsson löste den horisontella rörelsen med sin fyrbladiga spiral. Har verkligen alla möjligheter att använda den spiralformade rampen som form utretts? Eller är alternativet att ge Götgatan och Hornsgatan ett samband med Vasagatan norr om Stadsholmen, som Katarinavägen med Skeppsbron på den södra sidan?

Om man trots allt skulle bestämma sig för den ramp som föreslagits nu, skulle den åtminstone kunna delas upp i tre och härigenom ge ett mindre kompakt intryck?

Vad är meningen med glasprismor utan program? Emanuel Swedenborg odlade apelsiner i sitt glashus på loftet vid Mariatorget. Det är väl vad just glashus är bäst för, att odla exotiska växter.

Undrar varför Foster/Berg/staden valt att inte redovisa sina planer för tomten framför hotell Hilton? Fortfarande innehåller alltså det slutliga förslaget ofärdiga delar.

Topografiens urkraft har huserat här långt innan vattenmassorna från Bergslagen bröt igenom grusfördämningen. Det kommer de att göra också framöver. Inga kortsiktiga spekulationer eller hänsyn kan förhindra det.

Mats Edblom har i ett utspel på Konstakademien föreslagit att ett näs som förband Södermalm med Gamla Stan skulle återskapas. Ett näs på platsen är alltså enligt berättelsen om landskapets historia inte särdeles ursprungligt och existerade endast under en specifik begränsad period innan allt grus spolats bort av vattnet. Det var landhöjningen som började märkas på 1200-talet som började skapa ett forsande vatten och som på 1600-talet resulterade i att en sluss byggdes. Man kan således leda vattnet som i en terrasserad flod som Foster föreslår och båtar i sluss utan att man begår något brott mot det historiska förloppet. Argumentet att näs skulle vara bättre än Foster:s ”flod” faller därmed.

FÖREGÅENDE SIDA: VÄDERSOLSTAVLAN, URBAN MÅLARE/JACOB HEINRICH ELBFAS, STOCKHOLMS STADSMUSEUM
DEN ÄLDSTA NU EXISTERANDE BILDEN AV STOCKHOLM, ORIGINAL 1535.

Den brännpunkt som hela denna berättelse handlar om ligger där två organiserande principer i naturen korsade varandra: förkastningsbranten och grusåsen; där två av kulturens organiserande principer fortsätter att korsa varandra: arkitekturens klassiserande och romantiserande axlar. På ett sätt är det en brännpunkt, på ett annat sätt en flödespunkt där olika krafter skall kunna flöda fritt; på ett tredje sätt är platsen en mötespunkt mellan människor.

På en sådan punkt går det inte att ställa något mitt i. Allt som skall göras i en sådan punkt handlar om att både styra och underlätta flöden av energi. Det går inte att göra vad som helst här. Det som kommer att ha en möjlighet att byggas är det som följer naturens uråldriga gestaltande principer.

Vi måste helt enkelt vara varsamma om Stockholms hjärta. Jag hör plötsligt Jan deklamera Bellman:

*Solen glimmar blank och trind,
vattnet likt en spegel.
Småningom uppblåser vind
i de fallna segel,
vimpeln sträcks, men med sin år
Olle på en hövålm står;
Kerstin ur kajutan går,
skjuter lås och regel.*

*Movitz, stöt åt dem i lurn,
som på skutan fara.
”Olle du, vad kostar tjuv?”
Lyssna vad de svara.
”hör, var ä ni hemma, ni?”
”Ifrån Lovön komma vi
med grönsaker, silleri,
mjölk och äpplen klara.”*

*Sicken julle skymtar fram!
Marjo åren lyftar;
med sitt lövbrott, mjölk och lamm
hon till tullen syftar,
har i knä en bytta smör,*

*körbärskorgen frammanför.
Marjo nu sin lovsång gör,
snyter sig och snyftar.
Kon i vassen skylt sin kropp,
snärd i våta tågen,
bruna oxen kastar opp
himmelsblåa vågen.
Ängen står i härlighet,
kalven dansar yr och fet,
hästen tumlar stolt och het,
svinet går i rågen.*

*På den klippan här vid strand
själv kinesen prålar,
bildar av en näva sand
skönsta blomsterskålar.
Uti leret brännes in
en Apelles’ pensel fin.
Ulla Winblad, min kusin,
ser du, hur jag målar?*

Fredmans Epistel n:o 48, varuti avmålas Ulla Winblads hemresa från Hessingen i Mälaren en sommarmorgon 1769. ■

VALÖ FYR – AMBITIÖS GRUPPHUSBEBYGGELSE SOM STÄLLER FRÅGOR

Fredrik Rosenhall

Bostadsrättsföreningen Valö fyr – HSB:s nybyggda område på klipporna vid Göta Älvs mynning, uppvisar ett intressant nytänkande inom grupphusbyggandet. I den kuperade terrängen har Landström arkitekter skapat en modern tolkning av traditionell kustbebyggelse som imponerar med starka rumsligheter och raffinerat samspel mellan byggnader och landskap, men samtidigt ställer en rad frågor kring privata och offentliga zoner, tillgänglighetskrav och sociala mötesplatser.

Samlad småhusbebyggelse har under lång tid fört en anonym tillvaro på den svenska arkitekturscenen. I den mån nya villor uppmärksammas har det i regel varit frågan om enstaka påkostade objekt. Villaområdet, där den arkitektoniska upplevelsen definieras av samspelat mellan hus, har lyst med sin frånvaro i arkitekturpressen. Anledningen till detta står att finna i de strukturella förutsättningarna. När nya villaområden planeras finns i regel två vägar att gå – antingen styckas marken och säljs till privatpersoner som själva tar ansvar för gestaltningen, eller så utvecklas områden av större exploatörer. I det förra fallet skrivs detaljplaner med lösa krav och det färdiga området blir ett relativt slumpmässigt resultat av olika kataloghusmodeller. I det senare fallet leder produktionsanpassning och kostnadseffektivisering ofta till homogena och rätt torftiga miljöer. Trots Sveriges goda tradition av väl gestaltade helhetsmiljöer – allt ifrån det tidiga 1900-talets nationalromantiska trädgårdsstäder, via funktionalismens omsorgsfullt gestaltade egnahemsområden till senmodernismens konsekventa och rumsligt definierade villaområden – har de senaste decennierna inte presterat särskilt mycket kvalitativt.

Detta faktum blir synnerligen problematiskt längs västkusten. Kustzonen i Bohuslän och norra Halland har på många sätt unika förutsättningar. Den säregat karga naturen med slipade granithällar och dramatisk topografi sätter upp helt andra arkitektoniska utmaningar vad gäller landskapsanpassning och relationer mellan hus än de som råder i

inlandet. Förutsättningarna tolkades på synnerligen raffinerade sätt i de äldre fiskarsamhällena. Klimat, topografi och livsförhållanden skapade pragmatiska miljöer som än idag imponerar med förtätade rumsligheter och vackert samspel mellan byggnader och landskap. Lite i det tysta sker idag omfattande förändringar av denna kulturmiljö. Den stora efterfrågan på permanent- och fritidsbebyggelse i kustnära lägen gör att allt fler tätortsnära bergspartier detaljplaneras för villaområden. Dessa kräver i regel omfattande ingrepp i klippnaturen och påverkar de omgivande landskapsrummen påtagligt. Privata tomter och en alltmer flexibel småhusindustri möjliggör stor individualistisk frihet. Områdena blir, trots slentrianmässiga krav på sadeltak, röda takpannor och träfasader, disharmoniska ensembler där de enskilda husen gör allt för att överrösta varandra i formrikedom och storlek.

I detta sammanhang är det intressant när en enskild aktör ger sig i kast med att tolka den traditionella bebyggelsens landskapsanpassning med mer finkänsliga medel. Det nyligen färdigställda HSB-området Valö fyr, ett femtiotal småhus vid Göteborgs hamninlopp, ger en alternativ bild av hur det kustnära villabyggandet skulle kunna te sig. En bild som imponerar med starka rumsligheter och raffinerat samspel mellan byggnader och landskap, men samtidigt ställer frågor kring integritet, mötesplatser och kontextuell anpassning. Liksom i många andra fall visar det sig att strukturella bakgrundsvillkor och personligt engagemang har varit direkt avgörande för det arkitektoniska slutresultatet.

VALÖ FYR, ÄLVSBORG, GÖTEBORG

BYGGHERRE: HSB GÖTEBORG

ARKITEKT: LANDSTRÖM ARKITEKTER & RAMBÖLL

BYGGARE: PEAB & FRISTAD BYGG

FÄRDIGSTÄLLT: JULI 2010

FOTO: LANTMÄTERIET

Strax väster om centrala Göteborg, mellan de gamla militärområdena Nya varvet och Göteborgs garnision ligger Stora Billingen – ett kuperat bergsparti med ljunghedar, låg tallskog och storslagen utsikt över Göta älvs mynning. Bebyggelsen i närområdet utgörs av en äldre trädgårdsstadsstruktur som under 1900-talets andra hälft kompletterats med större enfamiljshus och täta rad- och grupphusområden. I början av 1990-talet bebyggdes den nordöstra delen av bergspartiet med ett storskaligt hyreshusområde, Toredamm. Området består av tre-sexvånings punkt och lamellhus, tätt placerade i terrängen. Det kan ses som en sista rest av 1960-talets planering, fritt från postmoderna inslag i struktur och detaljer. Den storskaliga arkitekturen välkomnades dock inte av områdets villaägare. Planerna hade överklagats i decennier och när området väl stod färdigt upplevdes husen som monotona och överdimensionerade.

När HSB några år senare, 1999, lanserade idén om att exploatera delar av den kvarvarande naturmarken, bara något hundratal meter från vattnet, gjorde man det alltså i opinionsmässig motvind. I marknadsföringen sökte man sig följaktligen så långt ifrån Toredamms hyreshus det gick att komma. Under devisen ”En skärgårdsdröm vid Göteborgs hamninlopp” visades fotomontage på traditionella skärgårdshus med röda sadeltak som klättrade på klipporna.

Referensen var långsökt. Stora Billingen ligger i ett högurbant sammanhang, långt från någon traditionell skärgårdsbebyggelse. En unik kontext, likafullt. Uppe på bergmassivet befinner man sig bokstavligen talat mitt i Göteborgs livligt trafikerade hamninlopp. Ett stenkast västerut ligger Tånguddens militärhamn med säte för kustartilleri och bogserbåtar, granne med en populär småbåtshamn. På andra sidan älven en ständig aktivitet i lasthamnar och raffinaderier. I den lilla skalan en helt orörd klippnatur med fri utsikt mot Älvsborgs fästning, skärgården och solnedgången i nordväst. Den omgivande villabebyggelsen består av många olika stilar – allt ifrån 20-talsvillor på stora trädgårdar till grupphus från efterkrigstiden (bland annat det danskinfluerade Sjögången) och experimentell 60-talsmodernism.

Vilken utländsk arkitekt som helst hade blivit tagen av platsen, sett en enorm arkitektonisk potential. 1999 såg HSB pittoresk skärgårdsbebyggelse som den självklara exploateringslösningen, en förmodad förutsättning för att alls vinna acceptans bland de omkringboende. Ett detaljplanearbete påbörjades, men trots det småskaliga anslaget vidtog flera år av överklaganden. I HSB:s intentioner fanns, trots den dåligt underbyggda platsanalysen, vissa intressanta drag. Man avsåg bygga små (cirka 100 kvm) hus med fri placering i landskapet utan inhägnade trädgårdar. Referensen till äldre tiders bohuslänska byggande var tydlig. I 1800-talets bohuslänska fiskarsamhällen var marken inte indelad i fastigheter, allt ägdes av Kronan. Den som ville bygga ett hus lade ut slänor på marken och om ingen flyttat dem på en vecka var det fritt fram att börja bygga. Samhällena växte organiskt. Husen placerades tätt för att skapa klimatskyddade mellanrum där man kunde laga nät i skydd från västanvinden. De placerades så att alla hus kunde se havet från åtminstone ett fönster. Stensocklarna murades direkt på graniten, utan några sprängningar eller utfyllnader.

Ju längre processen fortskred desto fler intressanta frågor dök upp. Skulle det gå att återskapa fiskarsamhällenas tidlösa kvaliteter med modern arkitektur och dagens byggmetoder? Hur långt var man beredd att gå för att i praktiken uppfylla planens skrivelser om anpassning till landskapet? Skulle köparna vara intresserade av villaboende utan privat trädgård? Frågorna pockade på svar inför genomförandet. Planen vann laga kraft 2006, ungefär samtidigt som HSB anställde en ny projektutvecklare, arkitekten Lena Andersson. Hon fann det framtagna förslaget på skärgårdsbebyggelse formsvagt och ytligt historiserande, men hittade samtidigt en intressant öppning i detaljplanens bestämmelser. Planen gav mycket detaljerade anvisningar för fasadmateriäl, taklutningar och husstorlekar, men lämnade stor frihet att placera husen inom området. Skulle HSB driva fram en snabb exploatering efter det framtagna förslaget, eller vågade man spänna bågen hårdare? 2006 rusade fastighetspriserna i västra Göteborg och villor med havsutsikt verkade sakna övre prisgräns. Parallellt höjdes allt starkare röster inom

HSB för att återta den kvalitetsposition man tidigare haft. Detta ledde fram till ett viktigt beslut. Istället för att bygga det framtagna förslaget bjöds tre nya arkitektkontor in för att tävla om områdets utformning. Uppdraget var tydligt: Rita ett bostadsområde med mycket höga arkitektoniska ambitioner, men följ den antagna detaljplanens krav.

Tävlingen vanns av Landström arkitekter, ett kontor som under lång tid specialiserat sig på träbyggande och hus i kustmiljö. Förslaget drog landskapsanpassningen till sin spets – husens inbördes relationer styrdes till stor del av terrängen och var resultatet av noggranna platsstudier. De enskilda husen utformades i tre olika modeller på 103, 123 och 136 kvm. De skulle prefabriceras i massivträelement och placeras utan privata trädgårdar i klipplandskapet. De potentiella köparna stod i kö, samtliga hus bokades upp på nolltid.

När markentreprenaden drog igång startade dock problemet. Den känsliga landskapsanpassningen visade problematisk för bygglogistiken. Utan tillgång till breda, in- och utfarter blev produktionsplanen ett långdraget pusslande. Husen tvingades mer eller mindre att byggas ett efter ett. De ursprungliga kalkylerna sprack snabbt och de tilltänkta kunderna konfronterades med kraftigt höjda priser. Vid flera tillfällen var HSB nära att genomföra radikala förenklingar för att spara pengar (allt ifrån billigare hus till snabbare och enklare markbehandling diskuterades) men projektgruppen på HSB drev sin linje stenhårt. Att slarva bort Valö fyrs unika läge med medioker arkitektur skulle straffa sig i längden. Området kom alltså att genomföras utan några kompromisser med följden att de enskilda husen till slut kostade mellan 4,1 och 7,2 miljoner kronor i insats. Eventuella ursprungliga förhoppningar om att de små bostadsytorna skulle möjliggöra för mindre kapitalstarka hushåll att bo i området grusades. Dock såldes alla husen inom rimlig tid och för HSB har projektet blivit en måttlig ekonomisk framgång.

KRITIK

När jag närmar mig Brf Valö fyr västerifrån en solig majdag känns referenserna till skärgårdsbebyggelse just så tveksamma som jag anat. Området syns på långt avstånd

och gyttret av tegelröda tak lyser apart i en omgivning som i övrigt domineras av grupp- och hyreshus i räta led med företrädesvis svarta eller grå tak. Väl framme vid Tånguddens småbåtshamn ställs nästa fråga på sin spets. Traditionella bohuslänska fiskarsamhällen växte organiskt från ett tydligt definierat centrum – hamnen. Brf Valö fyr ligger på behörigt avstånd från Tånguddens hamn, husen blickar ut över havet från en avskild klippavsats. Mellan hus och hamn ligger en slybevuxen strandäng. Om man i detaljplanen sökte referera till de omtäckta fiskarsamhällena, hade det inte varit ännu intressantare att även tänka in de sociala kvaliteter som dessa bär på? Ett samspel mellan den befintliga hamnverksamheten och de nya bostadshusen hade tveklöst kunnat skapas om de placerats på den nu obebyggda strandängen. Markarbetena hade blivit avsevärt billigare, husen hade kunnat göras större med fler lägenheter, lägre kvadratmeterpriser och större social blandning. Stadsnära småbåtshamnar har en magnetkraft under sommarhalvåret som är mycket påtaglig en helgeftermiddag som denna. En liten thairestaurang i ett ruffigt skjul mitt på hamnplanen fungerar idag som socialt nav. Den strida ström av människor som rör sig över asfaltsytan till och från restaurangens take away-disk skvallrar om att det förmodligen hade funnits underlag för verksamhetslokaler i bostadshusens bottenvåningar, om man placerat dem närmare hamnen.

I relation till de täta hamnmiljöerna i ett bohuslänskt fiskarsamhälle framstår alltså Brf Valö fyr som slutet på klassiskt modernistiskt manér. In- och utfart sker i samma punkt. Här ligger gästparkering, garage och en liten gemensamhetsbyggnad. Lokalgatan är elegant infogad i terrängen, men säckstrukturen välkomnar knappast andra än de boende att röra sig i området. På nära håll reser sig de nya husen självsäkert ur terrängen, men man saknar näraliggande exempel på den klassiska bohuslänska bebyggelse som parafraseras. Den första känslan är att Brf Valö fyr är ett rätt konventionellt bostadsområde, vilket är en smula orättvist, för när man väl kommit in bland husen uppenbarar sig resultatet av ett osedvanligt gediget arkitektarbete. Här har inget lämnats åt slumpen. Allt från stödmurar, staket och

garage till fönsteromfattningar och panelmöten bär Landströms omissskänneliga prägel. En subtil elegans, förmedlad genom omsorgsfull bearbetning av i grunden enkla material. Arkitekturen är formstark och ärlig mot sin konstruktion. En samtida pendang till den traditionella bohuslänska bebyggelsen som höjer sig skyhögt över de typhusområden som byggts på andra kustnära klippor de senaste decennierna. De tre husmodellerna blandas på ett naturligt sätt vilket skapar en variation inom tydliga ramar. Husen är frejdigt vridna i relation till varandra, vilket på håll kan upplevas lite tillkrånglat men framstår som fullt logiskt när man studerar terrängen närmare. Det som imponerar allra mest är dock avsaknaden av fyllnadsmassor och slänter. Alla som arbetat med husplacering i kuperad terräng vet hur svårt det är att lösa väganslutningar, tillgänglighet och nivåskillnader mellan uthus och huvudbyggnader utan att spränga sönder berget, fylla ut och schakta bort. I Brf Valö fyr har Landström tillsammans med landskapsarkitekterna från Ramböll åstadkommit en fulländad landskapsanpassning. De hus som står i sluttning tar upp nivåskillnaden genom diskreta sockelvåningar. På ett par ställen har lokalgatan krävt utfyllnader, där är nivåerna justerade med hjälp av murar tillverkade av lokal sprängsten. Orörda klippor kommer i dagen överallt. Naturen har alltjämt kommandot över platsen och bortsett från diskret infogade trädäck lyser privatiserade uterum med sin frånvaro. Var man än befinner sig är naturen närvarande. Trots buller från hamnen och Hisingens kraftigt upplysta verksamhetsområden är känslan av att befinna sig mitt i naturen påtaglig. En exklusiv enklav om man så vill, som mutar in ett av Göteborgs mest spektakulära utsiktsslägen och skapar ett vibrerande samspel mellan landskap och bebyggelse.

Samtidigt får den konsekvent genomförda landskapsanpassningen vissa oönskade effekter. Trots mellanrummens offentliga karaktär ligger husen så nära varandra att det känns integritetskränkande att röra sig på marken mellan dem. I ett traditionellt fiskarsamhälle löpte ett finmaskigt kapillärnät av gångvägar genom bebyggelsen. Säckstrukturen i Brf Valö fyr begränsar rörelsemöjligheterna. Det saknas helt enkelt målpunkter för spontana rörelser. Någon naturlig

centrumplats finns inte, knappt ens en lekplats. Husen tycks från början ha utformats för en äldre målgrupp. Samtliga hus utom två är tillgängliga från gatan för rullstolsburna, vilket betyder att det råder en nära höjdmässig relation mellan hus och gata, på gott och ont. Små nivåskillnader i kombination med stora fönster leder till närmast total insyn. Många hus exponerar ogenerat sina vardagsrum mot lokalgatan. En tydlig inbördes rangordning uppstår genom detta. Husen närmast parkeringen har insyn men ingen utsikt. Husen längst ut på klippan utsikt men ingen insyn. Därav de stora prisskillnaderna inom området. Här kan intressanta paralleller dras till tidigare epokers småhusbyggande. I de bohuslänska fiskarsamhällena saknades privata uterum, men höjdskillnader mellan bostadsplan och markplan samt relativt små fönster skänkte ändå integritet. Även i det tidiga 1900-talets trädgårdsstäder användes höjdskillnader som ett enkelt och effektivt sätt att skapa distans, generera gränser mellan offentligt, halvprivat och privat. Källarvåningar, murar och terrasserade trädgårdar skapade subtil åtskillnad mellan det privata livet och gatan. I 1960-talets grupphusområden skapades helt privata zoner genom vinklade huskroppar, atriumgårdar och plank. I samtliga dessa fall byggdes områdena upp av hus med liknande inbördes status. Kombinationen av handikappanpassning mellan gata och hus, organisk placering i landskapet och stora fönsterpartier har gjort att Brf Valö fyr består av hus med stora inbördes skillnader.

Interiört fortsätter dock arkitektarbetet att imponera. De relativt små bostadsytorna är effektivt använda och husen bjuder genom nivåskillnader och sluttande innertak på voluminösa rum med flödande dagsljus. En flexibilitet i fönstersättningen gör att utblickarna är optimerade för varje hus. De bäst placerade husen bjuder på dramatiska kontraster mellan fri utsikt och intim naturkontakt. Kopplingen ute-inne är väl regisserad. Material och ytskikt sobert sammansatta. De större husmodellerna har ytor för såväl familjeliv som

ILLUSTRATION: HSB GÖTEBORG

umgänge, medan den minsta typen känns opraktisk för barnfamiljer. Här är bland annat köket reducerat till en vägg-uppställning i vardagsrummet och det ryms endast två sovrum. Generellt ligger sällskapsrum på bottenplan och sovrum på andra våningen. Förrådsytorna är underdimensionerade. Vad händer när de kapitalstarka 40-talisterna som köpt husen får problem att gå i trappor?

På samma sätt som i de bohuslänska fiskarsamhällena definieras rumsupplevelsen av relationen mellan ett storlaget landskapsrum och en tät byggnadsmassa. Tätheten skapar närhet men också insyn. Bostadsrättsinnehavarnas inredningssmak exponeras, liksom deras vardagsliv. Enstaka utstickande inredningsdetaljer fastnar direkt på näthinnan och får mig att fundera på hur området kommer utvecklas på sikt. Kommer den estetiska styrningen vara stark från föreningens sida, eller kommer det på sikt att växa fram en flora av trädäck, inglasade uterum och friggebodar? Vad händer när husens tak, fönster och panel behöver bytas? Den estetiska helhet som skapats är skör och enstaka förvanskande ingrepp skulle ändra upplevelsen avsevärt.

PÅVERKAN

Brf Valö fyr ger ett oss en intressant bild av hur framtidens kustnära villabyggande skulle kunna te sig, om sammanhållen arkitektur och landskapsanpassning tilläts styra på bekostnad av enskilda fastighetsägares komfortkrav och utsiktsmaximering. Frågan är om området kommer att bilda skola för kustnära villabyggande, eller bara ses som en väl gestaltad kuriositet, skapad av unika förutsättningar?

Med tanke på det höga exploateringsstryck som råder finns ett stort behov av goda förebilder och nya strategier. Själva principen – fristående bostadsrättsradhus på en stor gemensam fastighet – är en förutsättning för att uppnå den varsamma landskapsanpassningen. I ett konventionellt nybyggnadsområde, där kommunen står för gatanläggningen och marken styckas upp och säljs till privatpersoner, finns varken resurser eller incitament att arbeta så ambitiöst med mark och gator. Hur noggrant man än styr bebyggelsen i detaljplaner kommer man heller aldrig kunna samordna ett

stort antal privatpersoners byggen för att skapa en harmonisk helhet. Vill en kommun skapa områden med de kvaliteterna som Valö fyr bär på krävs att man utvecklar marken i nära samverkan med större aktörer. Dagens svenska bostadsexploatörer tenderar dock att se investeringar kortsiktigt och eftersträva maximalt med vinst för minimal investering. Att marken på Billingen ägdes av HSB, med intresse av att bygga ett långsiktigt kvalitetsvarumärke, var en grundläggande förutsättning för att Valö fyr skulle bli vad det är. Att projektledaren dessutom var arkitekt med förmågan att se en potential, kommunicera denna internt och inte pruta på ambitionerna ens när problemen hopade sig, pekar på att ett individuellt engagemang i de flesta projekt krävs för ett gott slutresultat.

Men området visar också att omsorgsfull landskapsanpassning kan leda till höga priser och insynsproblem. Ett stadsnära läge som Stora Billingen, långt från traditionell skärgårdsbebyggelse, hade måhända varit betjänt av ett annat planeringsgrepp. I bostadsbristens Göteborg förefaller det slösaktigt att bebygga ett toppläge med så få bostäder. Man kan även fundera på om platsen, med sin unika utsikt över hamninloppet, borde ha bebyggts med någon publik funktion. Ett konstmuseum, som Göteborgs svar på Millesgården eller Louisiana? Spekulerar man fritt öppnas intressanta kontrafaktiska scenarios. Dessa kan man dock ha overseende med om man betänker att det nu finns ett konsekvent genomfört grupphusområde i kustnatur som referens för andra utvecklingsprojekt. Man hoppas att alla bohuslänska byggnadsnämnder besöker Valö fyr och på vägen hem funderar över hur ett dylikt område skulle förhöja de rumsliga kvaliteterna hos samhällen som Fiskebäckskil, Hunnebostrand eller Fjällbacka. I direkt anslutning till äldre kustbebyggelse skulle många av de kontextuella frågetecknen jag rest mot Brf Valö fyr rätas ut och planeringsprincipen nå sin fulla potential. ■

OVAN: NORRA KVARNMYRSBERGET, ULEBERGSHAMN, BYGGT 2002-2004

NEDAN & FÖLJANDE UPPSLAG: VALÖ FYR, FOTO: MATS ÅGREN

MAVERICK:S PERSONLIGA FAVORIT, "STEREOTYPES":

"I like this comic because it highlights one of the challenges of meeting new people in a social setting. Generally, I don't mind the stereotypes of architects, as some do have some truth to them. However, we know the notion that all architects make a lot of money is a stereotype that is far from reality for most of us. I would be lying if I said I have never stretched the truth in these situations."

JOKER:S PERSONLIGA FAVORIT, "HIGHLIGHT OF THE DAY":

"This comic was one of the first written for Architexts. It still makes me laugh because it so accurately explains the dread I felt on a daily basis at the first firm I worked at after graduating college. Buying my morning cup of coffee was the best part of the day because its flavor and warmth was extremely comforting. My morning cup of coffee is still my favorite part of the work day."

FÄRGFABRIKEN – DANIEL KNORR

Fritz Halvorsen

Jag träder in i den stora salen, kolonnskogen badar i sol-ljuset. Ljuset från de högt sittande fönstren skär genom gjutjärnskolonnerna i ett diagonalt plan. Ljuset träffar det gråvita golvet och väggarna, reflekteras, och ger kropp åt kolonnernas skuggsida. Jag rör mig inåt i skogen och upp-täcker att träden är planterade i rader. Passerar skikt efter skikt, lager efter lager. Ju längre in i skogen ju fler kolonner, skogen förtätas, det blir trängre på raderna. Mellanrummet blir tydligare avgränsat. Sista raden kommer jag inte igenom, har min yngsta dotter i säck på ryggen, vi är för breda ihop.

Introduktionstexten till utställningen är författat av den rumänske kuratoren Attila Tordai-S. "Natural Cultural" heter verket som konstnären Daniel Knorr, även han ursprungli-gen från Rumänien, ar skapat för den stora salen i Färg-fabriken. Verket är en del av en trilogi med titeln "Limits of Jurisdiction" – Behörighetens gränser. De två andra delarna av utställningskonceptet består av "Artist books" som visas på Rumänska kulturinstitutet och "1m3 Freedom". "Artist books" är skräp (ölburkar, cigarettpaket mm) som konst-nären har samlat in på resor runt om i världen, och som är pressat in i böcker. "1m3 Freedom" är Knorrs anmodan till Stockholm Stad att upplåta 1 kubikmeter luft några meter över Sergels torg till ett ingenmansland "Terra Nullius", åter-fört till, och med samma juridiska status som universum.

"Natural Cultural" på Färgfabriken problematiserar, en-ligt kuratoren, de ekonomiska processer som skapades med industrialiseringen, massproduktionen och frihandeln – kapitalismens natur. Undrar om jag förstår texten rätt, men ibland vågar inte kuratorer att sätta fingret på konstverket, och beskrivningen blir för abstrakt och generell. Som om en öppen formulering inte ska störa betraktarens öga. Detta är kuratorens stora dilemma – förhandlingen mellan konst-nären som vill att betraktaren själv ska tolka, och konstin-stitutionen som vill sätta konstverket in i ett sammanhang. Resultatet är ofta att texten kunde ha handlat om vilket kon-stverk som helst.

Färgfabrikens utställningslokaler, den Palmcrantzka verkstaden på Lövholmen i Stockholmsförorten Gröndal, byggdes på slutet av 1880-talet för maskintillverkning av skördetröskor och cyklar. I början på 1900-talet togs bygg-naden över av Wilhelm Becker som startade tillverkning av färg och kemikalier här.

Det stora utställningsrummet är en historisk arketyt – en pelarbasilika med referenser till den romerska basilikan. Den romerska basilikan blev den första och grundläggande ty-pologi för den kristna kyrkobyggnaden. Planen är uppdelat i huvudskepp och sidoskepp, huvudskeppets tak är högre för att släppa ljus in i högt sittande fönster. I rummets östra kortsida sitter ett större runt fönster.

De klassicistiska gjutjärnskolonnerna med sina enkla kapitåler och svagt kurvade skaft, och takkonstruktionen i gjutjärn är typiska exempel på industrialismens första försök på rationalitet, samtidigt berättar de klassicistiska referenserna om en tid som på många sätt levde kvar i det romantiska idealet. Byggnaden är på så sätt inte primärt ett uttryck för den mogna industrialismen, utan har kvar refe-rensen både till hantverksproduktionen och till det förindus-triella samhället. Byggnadens solida sten och tegelmurar bär också på denna berättelse snarare än industrialismens. Att konstnären har valt att multiplicera just kolonnerna ökar just närvaron av det industriella elementet i arkitekturen.

De nya pelarna är som tur är inte av gjutjärn. De låter som papp eller trä när man knackar på dem. De är en del av vår tids industriproduktion – en visuell mock-up, ett ci-tat, en bild – kanske kan de återvinnas, de kommer med all säkerhet att försvinna innan de befintliga gjutjärnsko-lonnerna. De är en del av slit-och-slängkulturen, konsum-tionssamhället. Men jag får en känsla att det inte enbart

FÄRGFABRIKEN, LILJEHOLMEN, STOCKHOLM

FOTO: PÅR ELIAESON

är massproduktionen man vill säga något om, utan något mera subtilt. Något rumsligt, arkitektoniskt, som ligger i formen snarare än materialvalet.

Jag läser utställningsbeskrivningen igen. “Daniel Knorr – Limits of jurisdiction”. Gränser för behörighet. Ju längre in i rummet desto tätare gränser. Jag har inte behörighet längst in kommer inte förbi stängslet. Men min dotter har. Hon är mindre än jag, yngre, har tillstånd att vistas i hela rummet. Hon äger rättigheterna och är gränslös. Jag får känna på begreppet tillgänglighet, och inser att en rullstolsburen nog möter gränserna hårdare än mig. Inser att installationen på ett mycket enkelt och direkt sätt problematiserar tillgänglighet till och begränsningar av det sociala offentliga rummet.

Kolonnernas placering följer ett strikt matematiskt mönster. Till husets två befintliga kolonner adderas tre nya kolonner för varje ny systemlinje, en pelare i varje skepp. Resultatet blir att antalet kolonner ökar med varannan udda och jämn siffra, efter mönstret 2-5-8-11-14-17-20-23-26. Om man gör en tabell med tre kolumner och startar med 1,2,3 på första raden, 4,5,6 på andra raden osv., inträffar sifferserien i mittkolumnen. Googlar och hittar: om man spelar roulette ”på kolonn” är det dessa siffror man satsar på i andra kolonnen.

En rumslig konsekvens av kolonnernas förtätning är att det i den strikt symmetriska ordning som styr placeringen, samtidigt bildas mjukt krökta pelarlinjer i rummets djup. Det styr besökarens rörelse ut i sidled och förvränger rummets symmetri. Så samtidigt som gränserna förstärks och rummet mätts med kolonner uppstår alltså nya rörelsemönster nästan som en interferens i rummets sakrala grunddisposition. Men vägarna leder ingenstans och löses upp. Om kyrkoplanens pelarplacering leder besökaren från porten lineärt fram till det gudomliga, leder denna pelarplacering ut i det otydliga.

Utställningarna på Färgfabriken kan ofta läsas både som konst och som arkitektur. Färgfabrikens styrka är att utställningarna inte försöker att pedagogiskt berätta om eller visa upp arkitektur (som Arkitekturmuseet ofta gör), utan låter

utställningarna vara arkitektur. Det gör att man som arkitekturintresserad besökare i starkare grad kan göra sina egna reflektioner. I fallet ”Natural Cultural” av Daniel Knorr kunde man ha önskat sig att Färgfabriken på ett mera ingående sätt kunde hjälpa besökaren att komma in i en arkitektonisk diskussion kring högst relevanta frågeställningar. ■

ETT HELT VITT MÖTESRUM MED HANDTAGSLÖSA SKÅP, SVARTA STOLAR OCH GRÅ MATTA

Pär Eliaeson

Och vi kan lägga till: tyska elbeslag i metall, monokromt vitt industrilackerat bord, funkisgloblampa och smakfull kaffeservis. Kan det bli mer konventionellt nymodernistiskt och pseudominimalistiskt? Nej. Men ändå inte.

Petra Gipp:s arkitektur för det renoverade Färgfabriken kommer säkerligen för de flesta att passera som en strömlinjeformad snygghet med höga smartnesspoäng i en stockholmsk kulturhipsterbubbla. Men den har så mycket mer.

Det är när jag börjar fotografera det vita mötesrummet som jag ser och känner någonting bortom den till synes reducerade och spänningslösa ytan, Petra Gipp rör sig ytterst tonsäkert i den nyminimalism hon med några hittills fåtal realiserade projekt gjort till sin. Men där genrekollegor som Claesson Koivisto Rune och Johannes Norlander landar i en banalisering och utarmning av arkitekturens uttrycksmedel och bara framstår som lata i sitt avstående från arkitektoniska ställningstaganden och sinnlighet tar Petra Gipp de små medlens arkitektur till nya djup och höjder.

Som alltid ligger ledtrådarna i detaljerna. Visst är mötesrummet vitt på alla ytor och i alla element, men en stor variation och en sofistikerad lek med konventioner och historia är hela tiden närvarande, Helt matta kritvita könlösa väggar (det mest förutsägbara) möter en oren och kroppsligt gulnad extremt högblank kulör i snickerier och fönstersmyg. En överdrift och en drift med konventioner kan anas, positioner upplöses. Den på väggen målade fönsteromfattningen (självklar i byggnadens ursprung, men fullständigt tabu i inredningens estetik) får bli lite för bred och vidlyftig, på pin kiv. Driver hon med oss, arkitekten? Det minutiöst inbyggda avskalade skåpet mot väggen ligger på en mellannivå i kulör och blankhet, ett snyggt ackord formas. Skåpet verkar fullständigt normalt, exakt som det enligt stilen skall vara, men i denna arkitektur litar jag inte på någonting längre. Straight och queer är helt bortkollrat, ingenting är att lita på. Härligt.

När jag går tillbaka till de delar av byggnaden jag redan varit i ser jag nu samma arkitektarbete där. Härligt.

Petra Gipp:s minimalism är också udda i sitt temperament och sin moral. När kollegorna blir lättviktiga, ironiska och arkitekturen (även bokstavligen) tunn som oblat finns ett allvar och en stränghet hos Gipp som starkt påverkar varje känslig och öppen betraktare. Ytornas landskap och materialens tyngd är krävande och omöjliga att ta lätt på, främst genom sin detaljprecision och sitt oklanderliga utförande. Det finns ingenting tillfälligt eller slumpmässigt i hur ett material eller kulör möter en annan, alla beslut och ställningstaganden är med stor integritet och stolt avsikt. Detta är en uppfordrande arkitektur, som tvingar den som upplever den att ta ställning och möta känslorna. Den normalt sett förenklade, anorektiska och beröringsskräckfyllda nyminmalistiska stilen blir med denna djupare konsekvens och denna oantastliga moral komplex, får kött, blod och kropp.

Det är också något med grammatiken. De blanka ytorna är lite *för* blanka, den grova putsen blir till en fetisch över den så omhuldade (och till intet förpliktigande) arkitektoniska råheten. De vita, gråa och svarta färgerna är nästan parodiska i sitt finkulturella och smakfulla sammanhang. Petra Gipp använder den goda smakens mest grundläggande attribut för att skapa en öppning till kitschen. Och då inte den estetiserade kitsch som vi i dessa postironiska tider översköljs av, utan riktig kitsch, den riktigt farliga och utmanande, som inte går att skratta bort. Genialt.

Allt detta ur en simpel fotografering av ett svenskt arkitektoniskt dussinverk, till synes. Inte illa. ■

FÄRGFABRIKEN, LILJEHOLMEN, STOCKHOLM

BYGGHERRE: STIFTELSEN FÄRGFABRIKEN

ARKITEKT: PETRA GIPP ARKITEKTUR

BYGGARE: FASADKULTUR

FÄRDIGSTÄLLT: MAJ 2011

FOTO: PÄR ELIAESON

ARKITEKTURSKOLAN KTH
2011-05-05

FOTO: PÅR ELIAESON

JAG ÄR INTE DIN KOMPIS

Mikael Askergrén

Den 4 maj 2011 bryter en kraftig brand ut i Arkitekturskolans hus¹ på Östermalm i Stockholm. Jag hör till dem som kommer att sörja när huset rivs. (Naturligtvis kommer huset att rivas efter det här: en ny skolbyggnad projekteras redan på annan plats, och det finns knappast något politiskt mandat för en restaurering av vad många stockholmare kallar Stockholms fulaste hus.) Jag kommer att sörja, men inte bara för att jag själv utbildat mig där och för att sedan tidvis undervisat där och för att huset därför hör till min egen biografi. Utan för att jag anser att huset är ett av Stockholms bästa hus, oaktat mina egna personliga bindningar till huset. Mina personliga bindningar är nämligen inte enbart positiva. Att undervisa sjuttiootalister och åttiootalister var inte alltid så kul.

I skrivande stund är det fortfarande inte klarlagt varför det börjat brinna. Polisens brottsrubricering (”allmänfarlig vårdslöshet”) är provisorisk. Jag skulle personligen inte blir ett dugg förvånad om det till slut visar sig att det är någon av studenternas fel: att det är någon som stått och smygrokt i ett hörn, slängt fimpen i en papperskorg och sedan gått därifrån utan att se till att fimpen varit ordentligt släckt. Jäkla curlinggenerationsstudenter. Skiter i allt. Tänker bara ”jag, jag, jag”. Bryr sig inte om att ta ansvar för sitt eget skolhus.

De studenter som i sin aningslöshet tuttat eld på sin egen arkitekturskola (?) får mig osökt att tänka på lärarkrisen i det svenska skolväsendet: nyligen konstaterade man i en tevedebatt² att svenska studenter flyr lärarhögskolorna. Varför vill ingen bli lärare längre? Är det en lönefråga? En statusfråga? Kan lärarna hoppas på högre lön och högre status om grundskolan förstärkas igen?

Mycket längre än så kom man inte i diskussionen i tevestudion. Vilket var synd. Självklart är det inte i första hand en fråga om lönekuvertets tjocklek. De flesta som undervisar gör det för att de älskar ett visst ämne. Undervisandet blir ett sätt att inte bara kunna leva av utan också leva med sitt specialintresse (för franska språket, historia, arkitektur

eller vad det nu kan vara). Om specialintresserade människor väljer att *aktivt avstå* från den fantastiska möjligheten att i en vital skolmiljö dagligdags leva med sitt specialintresse, då handlar det om något annat än exakt hur många hundralappar det ligger i det där lönekuvertet, då handlar det om något annat.

Dagens unga flyr lärarhögskolorna för att de inser (de var ju alldeles nyss själva elever på högstadium och gymnasium) att de som lärare inte skulle kunna ställa de krav som en självständig vuxen människa rimligtvis ställer på en dräglig arbetsmiljö nuförtiden: bara en sådan sak som att inte kunna säga åt dem man är satt att fostra att ta av sig jackan inomhus, ta av sig mössan, stänga av mobilen. Så kan man ju inte ha det som lärare.

Det är klart att dagens intelligenta unga vuxna vill ha makt över sina egna liv, det är de vana vid sedan dagis. Det är klart att de därför gör vad som helst för att slippa ställa sig framför en svensk högstadielklass – som ju i sin självupptagenhet och brist på mognad gör livet surt för alla lärare som inte längre vill eller kan hävda den (åtminstone symboliska) auktoritet och respekt som all fostran egentligen kräver. Lärarkrisen är en helt logisk konsekvens av lärarnas auktoritetsunderskott och *utsatthet* i våra dagars klassrum.

Och vad värre är, kravet (!) vi har på oss själva numera att i allt först och främst vara våra barns ”kompisar” – en infantiliserad vuxenroll, ett ideal med den vuxne i rollen som barnets lekkamrat först och främst – kan få ödesdigra konsekvenser också av andra skäl, som bekant: jämför till

¹ ARKITEKT: GUNNAR HENRIKSSON. PRESENTERAT I TIDSKRIFTEN ARKITEKTUR 9-1971, S. 10-16

² AGENDA, SVT, 1 MAJ 2011

³ PATRIK SJÖBERG OCH MARKUS LUTTEMAN: *DET DU INTE SÅG*, NORSTEDTS, STOCKHOLM, 2011

⁴ MIKAEL ASKERGRÉN: *JAG ÄR VANESSA REDGRAVE*, KRITIK #3, S. 80-85

exempel höjdhoppsvärldsmästaren Patrik Sjöbergs självbiografi som nyligen rönt stor uppmärksamhet för den självutlämnande skildringen av hur en verkligt *utsatt* Patrik som tonåring blev sexuellt utnyttjad av sin idrottstränare. Omvärlden tog aldrig avstånd från att tränarmonstret inrett sin fyrarummare ”som en ungdomsgård” där Patrik och andra prebubertala pojkar ständigt kunde umgås med, leka med och sova över hos sin ”kompis” tränaren. Nej, snarare var det nog så att tränaren beundrades av andra vuxna för att han mer än någon av sina samtida i så hög grad levde upp till tidens ideal att i möjligaste mån vara ”kompis” med dem han var satt att fostra.³

Men inte nog med det. Vi vuxna förväntas inte bara vara ”kompisar” med våra barn, vi vuxna förväntas i lika hög grad vara ”kompisar” också med varandra, med andra *vuxna*, vare sig vi vill det eller inte. Och det är lika illa.

Är du min jämlike eller min överordnade? Är du en kompis eller en ”kompis”? Falska ”kompisskap” gör oss vuxna illa i lika hög grad som de skadar våra barn. I ett arbetsliv där du bara godtas som fullvärdig medlem om du är allas ”kompis” vid fikabordet är du verkligt *utsatt* om du inte passar in: innan du vet ordet av är du utmobbad och långtidssjukskriven. Inte för att du skulle vara mer arbetsskygg än någon annan, utan för att du trängts ut, för att alla de andra vill slippa sitta och fika med ”monstret” varje dag.

Många av dem som idag är utestängda från arbetsmarknaden på grund av vad som av lättja brukar kallas ”social inkompetens” skulle ha klarat sig utmärkt på, säg, 1950-talet. Många av dem som har någon av de psykosociala diagnoser som florerar idag skulle ha haft det så mycket lättare på arbetsmarknaden före sextiotalets du-reform. Intimiseringen av arbetslivet har gjort livet bekvämare för de socialt smidiga, visst: de kan gå till jobbet i t-shirt och foppatofflor och prata med jobbarkompisarna i samma tonfall som med sambon och de egna barnen kring frukostbordet – åh, så skönt! Så enkelt livet blivit! Men denna intimisering har samtidigt gjort arbetslivet outhärdligt för miffon och enstöringar för vilka en yrkesrelaterad diskurs på frukostbordsnivå (i synnerhet när man måste låtsas vara ”kompis” med

sin chef eller sina underordnade) inte känns bekväm alls. Andelen miffon och enstöringar i befolkningen har naturligtvis inte blivit större sedan du-reformen, det är istället arbetslivet som blivit mindre tolerant för dem som är udda. Det är våra dagars ”kompiskultur” som tillåter, rentav uppmuntrar, dina ”trevliga” arbetskamrater att mobba och frysa ut och att behandla dig som är litet udda som ett ”monster”.

Kraftigt förenklat: förr i tiden fanns tre sätt att förhålla sig till varandra i arbetslivet och/eller i det offentliga rummet: vänskap, fiendskap, samt ett läge mittemellan, ”korrekthet”. Det innebar att man inte nödvändigtvis måste vara ”glad” jämt i umgänget med kolleger eller okända människor på gator och torg, inte alltid uppträda som en ”kompis” – så länge man åtminstone uppträdde ”korrekt”. På arbetsplatsen tilltalades arbetskamrater med efternamn eller titel. Man undvek direkt tilltal helt och hållet (”Önskas det kaffe?” ”Vill fröken vara så snäll och...”). Man intimiserade inte relationerna på arbetsplatsen i onödan. Då gick det nog även om man var halvt autistisk att jobba nästan var som helst och med nästan vad som helst. Det ingick i en god uppfostran att tolerera alla slags människor, också de blyga och försagda och lätt kufiska.

Idag, efter du-reform och arbetslivets falska demokratisering (ett sken av jämlikhet mellan anställda och överordnade) finns bara två lägen kvar: ”kompis” eller fiende. Om du inte är min ”kompis” på jobbet måste jag dra slutsatsen att du är min fiende. Då måste du bort! Förtidspension!

Så blir bilden av Arkitekturskolan som brinner en bild av själva livets skola som brinner. Snart återstår endast en pyrande hög av aska efter allas vår av ”korrekthet” genomsyrade och upprätthållna borgerliga offentlighet – intimiserad och infantiliserad till döds.

Det *är* skillnad på folk och folk. Jag för min del vill inte vara dina barns kompis. Jag vill förmodligen inte heller vara *din* kompis förresten.⁴ ■

ÄMNE: TILLTRÄDANDE.

Ämne: Tillträädande.
Från: Pär Eliaeson <redaktion@syntesforlag.se>
Datum: Fri, 06 May 2011 10:55:22
Till: Dan Hallemar <dan.hallemar@arkitektur.se>

Hejsan, Dan.
Vårt nästa nummer kommer ut i mitten av juni. Vi skulle vilja intervju dig som snart tillträädande chefredaktör. Jag föreställer mig att några enkla, fåtaliga men centrala frågor via mejl går bra. Hur ställer sig redaktör'n?
Hälsningar,
/Pär E

Från: Dan Hallemar <dan.hallemar@arkitektur.se>
Datum: Fri, 6 May 2011 11:32:36
Till: Pär Eliaeson <redaktion@syntesforlag.se>

Hej
sure thing. Skickarom bara.
Dan

Från: Pär Eliaeson <redaktion@syntesforlag.se>
Datum: Mon, 09 May 2011 20:39:50
Till: Dan Hallemar <dan.hallemar@arkitektur.se>

Trevligt, Dan. Återkommer snarast.
/Pär E

Från: Pär Eliaeson <redaktion@syntesforlag.se>
Datum: Fri, 13 May 2011 09:07:40
Till: Dan Hallemar <dan.hallemar@arkitektur.se>

Bifogar några spörsmål från redaktionen. Vår deadline är 23/5.
Mvh
/Pär E

–Kortfattat: vad är bra med tidskriften Arkitektur i sin nuva-
rande form?
–Kortfattat: vad är dåligt med tidskriften Arkitektur i sin nu-
varande form?
–Uppdraget från ägarna till tidskriften (Sveriges Arkitekter) är
tämligen löst formulerat, i princip: ”en oberoende kulturtid-
skrift”, utan större specifikationer eller krav. Det är mycket
upp till den enskilde chefredaktören att själv forma och följa
upp uppdraget. Tycker du att detta förhållande gynnar tid-
skriftens kvalitet?
–Tidskriften har av tradition mest ägnat sig åt presentation
av svensk arkitektur, inte i övertägande del åt avancerad
och utförlig analys och kritik. Hur kommer du att arbeta med
dessa frågor? Hur ser du på kritikens roll?
–Tidskriften har haft ett problematiskt arbetssätt när det gäller
beställning, betalning och upphovsrätt gentemot fotografer.
Det har funnits en uttalad policy som innebär att tidskriften
”inte betalar för bilder”, utan låter arkitektkontoren finansiera
den redaktionella arkitekturfotografin. Arkitektur förlag har
sedan dessutom förväntat sig att – utan extra ersättning – få
använda bilderna i bokproduktioner. Hur ser du på dessa för-
hållanden, ekonomiskt, publicistiskt och upphovsrättsligt?
Kommer tidskriften fortsätta att arbeta på detta sätt?
–Tidskriften har de senaste åren börjat använda webben som
media och fora. Det har dock etablerats en något varierande
kvalitet i den diskussion som förs och främjas på tidskriftens
blogg. Inläggen varierar från kunniga och initierade signe-
rade debattinlägg till anonyma rena personangrepp (senast
i kommentarerna under inlägget om branden på Arkitektur-
skolan, publicerat 2011-05-04). Då redaktionen arbetar med
förhandsgranskning av kommentarerna på bloggen är de
kommentarer som publiceras något som redaktionen uppen-
barligen önskar att se under tidskriftens namn. Hur kommer
du att jobba med webben som media och dessa publicis-
tiska frågor?

–Tidskriften har från och med 2010 sökt (och beviljats) tid-
skriftsstöd från Statens kulturråd, trots att tidskriften finan-
sieras med annonser och ägs av en stor yrkesorganisation.
Är detta något som du kommer att fortsätta med och i så fall
med vilket motiv?
–Vilken roll och vilken uppgift anser du att en så lokalt do-
minerande och inflytelserik tidskrift som Arkitektur bör ha?
Vilka konsekvenser bör denna maktställning få publicistiskt?

Från: Dan Hallemar <dan.hallemar@arkitektur.se>
Datum: Mon, 16 May 2011 09:18:24
Till: Pär Eliaeson <redaktion@syntesforlag.se>

Hej
jag känner inget behov av att gå ut och kritisera tidskriften, vad
vi gjort och inte gjort, offentligt, det får du och andra göra.
Vi jobbar framåt för att försöka göra en så bra tidskrift som
möjligt. Jag har dessutom själv varit en del i arbetet de senas-
te två åren. Och Matilda, till och från under de senaste fem-
ton. Vi kommer att hitta vårt sätt att göra tidning, inte gräva
ner oss i vad som varit.
Jag kan besvara de frågor som handlar om framtiden och vad
vi, som redaktion vill göra med tidskriften.
är du fortfarande intresserad?
Dan

Från: Pär Eliaeson <redaktion@syntesforlag.se>
Datum: Mon, 16 May 2011 09:25:34
Till: Dan Hallemar <dan.hallemar@arkitektur.se>

Du svarar självklart som du vill och på vad du vill. Kör på.
Några följdfrågor kan bli aktuella.
Mvh
/Pär E

Från: Dan Hallemar <dan.hallemar@arkitektur.se>
Datum: Mon, 16 May 2011 09:58:47
Till: Pär Eliaeson <redaktion@syntesforlag.se>

Ok,
vilket är själva sammanhanget?
Det bubblar ju av kritik och antydningar i frågorna. Jag försö-
ker vara saklig.
Dan

Från: Pär Eliaeson <redaktion@syntesforlag.se>
Datum: Mon, 16 May 2011 10:31:10
Till: Dan Hallemar <dan.hallemar@arkitektur.se>

Vi tar avstamp och ser framåt över Arkitekturs (nya) framtid.
Vi analyserar din karriär och din karaktär som skribent och
redaktör. I anslutning till det har vi denna intervju.
Om du tycker att frågorna är vinklade eller ”osakliga” får du
omformulera dom eller reservera dig emot dom. Men – som
du säkert förstår – du verkar i en tradition och i en struktur
och i en uppsättning förväntningar (från tidskriftens ägare
och läsare). Du har inte tabula rasa. Du måste ta ställning
till hur tidskriften verkar just nu och hur du vill att den skall
verka. Och det föreställer jag mig vore intressant för dina lä-
sare (och dina kritiker) att veta någonting om.
Mvh
/Pär E

Från: Dan Hallemar <dan.hallemar@arkitektur.se>
Datum: Mon, 23 May 2011 09:15:23
Till: Pär Eliaeson <redaktion@syntesforlag.se>

Hej Pär,
Dina frågor handlar mycket om tradition och historia. Tidskrif-
ten Arkitektur har funnits sedan 1901. Under olika redaktio-
ner och olika inriktningar. Den nya redaktionen där jag blir
chefredaktör börjar sitt arbete den 15 augusti. Vi gör våra tid-
skriftsnummer och vår webb från och med då. Jag har därför
bestämt mig för att i detta skede inte medverka i en intervju.
mvh
Dan
■

ARKITEKTUR

4-2011

Tema: fritidshuset. Suck. Jag kan inte tycka att det privata byggandet i den skalan och med de klassmässiga förtecken det har idag är angeläget som arkitekturdiskurs. Är man intresserad av arkitektur som rent hantverk och isolerat från samhällsutvecklingen kan man möjligtvis finna någonting matnyttigt där, men för oss andra är det

slöseri med papper och trycksvårta. De ”goda exempel” som Arkitektur (enligt sin välkända underliga kritikprincip) lyfter fram är närmast parodiskt homogena och estetiskt/ideologiskt obsoleta. En gammelmmodernistisk formmässig tafflighet (Love Arbén), en pseudoradikal pseudominimalism (Fredrik Lund), ett schablonspackat arkitektsjälbygge (Nordmark & Nordmark), ytterligare en gammelmmodernistisk tafflighet (Almung & Olausson), en skamlöst historielös banalnyminimalism i svart plywood (Johannes Norlander) och som grädde på moset ännu ett ”experimentellt” naivt arkitektsjälbygge med patetisk referens till arkitekturhistoriens klassiker, oerhört taffligt fotograferat (Hesselgren & Larsson). Suck är ordet.

Temat avslutas med en essä i sedvanligt knastertorr akademikerstilistik, ett utdrag ur en avhandling (billigt, alltså). Arkitektur har i många år missbrukat essä-formen. Man tar tagit den som förevändning för att publicera (eller återpublicera) allehanda talanglöst skriven forskning under flagg av att den är ”fackkunnig” och ”vederhäftig”. Denna komponent är en bråkdel i den högtstående essäns recept, och inte ens nödvändig. Inspirerande, kreativa och upplysande arkitekturessäer är verkligen vad vår arkitekturkultur behöver mycket av. Svensk arkitektur behöver intellektualiseras och inspireras. De bästa verktygen för det är en kvalificerad kritik, prestigelös och öppen debatt samt rörlig och dynamisk essäistik som mat för arkitekternas tänkande. Där är min (som medlem i Sveriges arkitekter och därmed delägare av tidskriften) beställning till den tillträdande chefredaktören. ■ PÄR ELIAESON

ARKITEKTEN

maj 2011

Den svenska arkitekturmediadevisen ”Tidskriften Arkitektur ska gå arkitekturens ärende, medan medlems-tidningen Arkitekten ska gå arkitekternas ärenden” är idag lika naiv och omöjlig som den var när den myntades för ett antal decennier sedan. Detta amatörnickrade publicistiska recept präglar dock fortfarande ar-

kitektkårens mediala preferenser och dess uppfattningar om de numera snarlikt namngivna publikationerna. Följaktligen har den inte full så rörliga redaktionen för Tidskriften börjar knorra när den pigga dito på Tidningen allt mer och förtjänstfullt intresserat sig för det byggda och dess samhälleliga konsekvenser (vilket egentligen är självklart för alla publicister som befinner sig i närheten av ämnet arkitektur). Tidskriften vill gärna ha tolkningsföreträdare i framställandet av det byggda och dess processer och vakar på en bedagad stormakts typiskt fullkomliga sätt över alla som försöker ta sig ton i ämnet. Så mycket mer dråpligt i detta fall, när publikationerna sitter i samma ägares knä.

Det finns någonting grundläggande sympatiskt med Arkitekten, en oräddhet och en osentimental pragmatism som jag i alla dess former (framför allt i arkitektur) alltid har lätt att uppskatta. Arkitektur är i samma mått ängslig, fåfäng, beskäftig och med krummare ryggrad. Typexempel på detta är Arkitektens genomlysning av nya Plan- och bygglagen PBL (Elisabet Näslund) och nedslag i Lyon:s stadsutveckling (Tomas Lauri) i majnumret. Båda artiklarna skulle kunna förekomma i Arkitektur. Arkitekturs redaktion vill hemskt gärna se sig som och kalla sig journalister, utan att i någon djupare mån leva upp till det. Arkitektens strävsamma stab bara gör det, de uppblåsta pretentionerna lämnar man därhän.

Kritiken i Arkitekten är dock inte den bättre. Böcker, utställningar och annat aktuellt analyseras utan virtuositet och större läsvärde. Då är det är bättre att avstå. ■ PÄR ELIAESON

FORM

2 | 2011

Nya Form har ännu inte funnit sin form. Det splittrade uppdrag och de omaka partners som återfinns både ägarmässigt, redaktionellt och bland läsarna ger fortfarande de negativa effekter som vi kritiker förutspådde. Daniel Golling var redan på mer renodlade Forum:s tid något vag som publicist och har det inte lättare nu.

Han har inte lyckats smälta samman de karaktäristiska delar ur gamla Form och Forum som fortfarande är högst synliga i den nya legeringen. Något disparat arkitekturreportage eller försök till arkitekturkritik poppar upp i floden av design- och marknadsföringssnuttifierat lull-lull som designtidskrifterna fortfarande känner sig nödgade att producera. Gränsen mellan pressmeddelanden, PR-planteringar och redaktionell integritet är minst sagt vag. Forum:s förtjänstfulla recensionsavdelning dyker upp som ett tydligt block, trots att den grafiska formen går allt för att försvåra strukturering och förståelse och läsning. Är det meningen att nya Form skall vara någon slags ironisk illustration till och vulgärtolkning av ”form för formens skull”? Den svaga och missriktade idén med ett ”gästtypsnitt” i varje nummer gör Form en björntjänst och blir till ett paradexempel på redaktionell design som ställer sig i vägen för läsningen.

Och den mer ideologiska och estetiska attityden känner vi alltför väl igen från alla de stockholmska designpublikationer vi sett äxa fram under ämnets massmediala storhetstid. Som en god vän till mig brukar karaktärisera företeelser i den kategorin, så infödd stockholmare han är: ”spända skinkor”. Det är så ängsligt och positionerande. Så rädd för att göra fel och avslöja sig. Den stockholmska hovkulturen, kort sagt.

Om Daniel Golling tog vara på det goda som finns i hans egen anspråkslöshet och stilistiska medelmåttighet kan han vara något på spåret. Den icke skitnödiga samtida designtidskriften från Stockholm, den vill jag läsa! ■ PÄR ELIAESON

RUM

05/2011

Enligt all vedertagen publicistisk logik borde inte tidskriften RUM finnas, i sitt fjortonde utgivningsår. Den har aldrig byggts kring en stark publicistisk idé, har alltid styrts av rent ekonomiska villkor, både personal- och produktionsmässigt. Billig (ung och/eller oerfaren) personal, låga arvoden och ständigt schackrande

med tryckerier och repro för att hålla nere priser. Redaktionell kvalitet och integritet har aldrig varit centrala värden. Förhållandet till annonsörerna och branschen (främst då inom inredning och möbler) har alltid dikterat RUM:s innehåll och form. RUM är ett starkt, väloljat och följsamt reklammaskineri, helt utan mening i livet. Den läsare som tilltalas av tidskriften RUM kan inte vara speciellt nogräknad, vare sig intellektuellt, estetiskt eller ideologiskt. En betydande del av arkitektkåren, som inte har av sagt sig sina gratisprenumerationer på RUM och därmed möjliggör tidskriftens framgångsrika annonsförsäljning, befinner sig uppenbarligen i den mindre smickrande målgruppen. Se där, en annan logik, som helt och fullt stödjer RUM:s framgångsrika existens. Allt är inte så enkelt och entydigt längre.

Efter några mer brokiga år under redaktionell ledning av bland andra Malin Zimm (numera intellektuellt exklusiv ideolog på Arkitekturmuseet, där även mångåriga tidigare chefredaktören Sandra Nolgren återfinns) har RUM begåvats med en ny generation ekonomiska medarbetare. Den redaktionella slaka lina som RUM alltid balanserat på svajar nu alltmer betänkligt. De språkliga taffligheterna och sakfelen duggar tätt under chefredaktör Emma Rost:s ledning och det finns ingen intern sakkunskap som kan styra upp den kantrande skutan. Vi som är cyniskt och skadeglatt lagda kan naturligtvis finna nya nivåer i läsningen, men hur länge håller bluffen inför finansierarna? Vad är oddset för att RUM skall hinna bli femton år? ■ PÄR ELIAESON

Medarbetare

Pär Eliaeson
ingenjör, arkitekt, skribent och fotograf, Stockholm
Syntes förlag

Mikael Askergren
arkitekt och skribent, Stockholm

Joakim Kröger
fotograf, Älmhult
JK bild

Fritz Halvorsen
arkitekt och skribent, Stockholm
Fritz Halvorsen arkitektur AB

Fredrik Rosenhall
arkitekt, sociolog och skribent, Göteborg
delägare i Inobi AB

Thomas Hellquist
arkitekt och skribent, Lund
gästprofessor vid Blekinge tekniska högskola

Peter Hallén
arkitekt och skribent, Stockholm
Peter Hallén AB

Mats Ågren
fotograf, Göteborg

Joker & Maverick
anonyma arkitekter och serietecknare, USA

Det är du, läsaren, som bestämmer KRITIK:s framtid.
Om du vill betala ett skäligt pris för att få en oberoende,
engagerad och annonsfri tidskrift om arkitektur och
stadsbyggnad i Sverige kan du bli prenumerant.
Du får tidskriften i brevlådan innan den finns till försäljning i
butik, helt utan extra kostnad. Prenumerationen kan löpa
tillsvidare eller årsvis.

Prenumeration: 4 nr/år, 500 SEK
Prenumeration: 1 nr/tillsvidare, 125 SEK
Lösnummer: 125 SEK + porto
Beställes på www.syntesforlag.se

Lösnummer säljs även här:
Press stop-butikerna
Pressbyråns specialistbutiker
Stockholm: Arkitekturmuseets bokhandel, Skeppsholmen
Konst-ig, Åsögatan 124
Göteborg: Konstmuseets bokhandel, Götaplatsen
Malmö: Form/design center, Lilla torg 9

Arkitekturtidskriften KRITIK #13 juni 2011

ISSN 1654-7969

Syntes förlag

Pris: 125 SEK